

AANBEVELING

Het is mij een groot genoegen de publicatie aan te bevelen van het *Pachtboek van Herman Goossen Grubbe tot Herinckhave*, uitgegeven en bewerkt door drs. Frans Herman Grobbe. Nauwkeurige registraties van inkomsten en uitgaven in het persoonlijke leven zijn voor de vroegmoderne tijd tamelijk zeldzaam, en nog zeldzamer is de combinatie van een nauwkeurig pachtboek met een persoonlijk kasboek en een memorieboek. Daaruit kan een boeiend beeld worden verkregen van de welstand, de levensomstandigheden en het wel en wee door enkele perioden heen van de Overijsselse edelman Herman Goossen Grubbe, zijn naaste verwanten en de mensen uit zijn leefmilieu.

De analyse van dit boek zoals door de heer Grobbe voorgesteld biedt een helder inzicht in de overlevingsstrategie van een matig gefortuneerd lid van de lagere adel uit de landprovincies in de Gouden Eeuw, in zekere zin een modaal lid van de lokale elite. Maar ze onthult ook het reilen en zeilen van diens havezate als middelpunt van het economische, sociale en culturele verkeer in zijn Twentse woonplaats en haar omgeving. Ze maakt het ons mogelijk zijn relaties met zijn pachters te volgen en de kwaliteit van die relaties te beoordelen. We ontdekken er langs welke uiteenlopende wegen hij zijn inkomen bij elkaar wist te schrapen en welke problemen hij daarbij ondervond. En meer in het algemeen krijgen we een goed inzicht in de reële kwaliteit van leven in een gebied dat nog maar nauwelijks aan de Spaanse overheersing was ontworsteld, en dat aanvankelijk nog bijna op schootsafstand van het door de Dertigjarige oorlog verscheurde Duitsland lag.

Een van de heel bijzondere aspecten van deze bron is dat ze het ons mogelijk maakt iets beter te begrijpen hoe de religieuze co-existentie vorm kreeg in een gewest dat formeel protestants was maar nog tal van katholieke vertegenwoordigers onder het volk en ook in de elite kende, die echter, zoals Herman Goossen Grubbe, uit de ridderschap van het gewest werden buitengesloten. We zien een en ander zowel in de persoonlijke problemen van deze katholieke edelman met zijn protestantse vrouw, en in zijn zorg voor de juiste opvoeding van zijn kinderen, als in de wereld om hem heen waar hij bij gelegenheid met verzet van overheidswege werd geconfronteerd maar ook geloofsgenoten van nabije en verre ontmoette. De precieze registratie van al die gegevens door de eigenaar, niet alleen de financiële uit het pachtboek maar ook de politieke, persoonlijke en alledaagse gebeurtenissen op dit gebied waarvan de weerslag door de bron heen is gevlochten, maakt dit boek tot een unieke cultuurhistorische bron.

Frans Herman Grobbe heeft voortreffelijk werk verricht door de bron niet alleen nauwkeurig te transcriberen maar haar ook van een leesversie te voorzien die haar voor een

breder publiek toegankelijk maakt. Het is zonder enige twijfel een bron van de eerste rang voor de economische, sociale en culturele geschiedenis van vroegmodern Twente in de overgangsdecennia naar een volwaardig Staats regiem.

Ik beveel publicatie dan ook van ganser harte aan.

Prof. dr. W(illem).Th.M. Frijhoff

(Emeritus professor of Early Modern History)

Erasmus Chair for Humanities on behalf of the G.Ph. Verhagen Foundation

Het pachtboek van Herman Goossen Grubbe dat in de jaren 1638 t/m 15 oktober 1679 is beschreven. Op de kaft staan ook onleesbare aantekeningen en twee delen van lakzegels.

De havezate Herinckhave in de buurtschap Fleringen bij Tubbergen. De havezate is na de brand van 1959 in erfpacht gekomen van de Overijsselse Kastelen Stichting die het pand deels heeft gerestaureerd en verhuurd. In 2010 is het weer in eigendom van de familie Von Bönninghausen gekomen. Ansichtkaart van warenhuis Jan Morsink te Tubbergen.

IV. HET PACHTBOEK

1. Herkomst

De tweespalt in het gezin Grubbe met betrekking tot de geloofsrichting leek, zoals wij reeds opmerkten, uit te monden in de mogelijk dramatische confrontatie bij het beleg van Deventer op 16 juni 1672 tussen de Munsterse kolonel Herman Goossen Grubbe en zoals wij destijds meenden, zijn zoon Wolter Arent die in 1672 kapitein in Staatse dienst zou zijn geweest. Toen wij ca. vijftwintig jaren geleden deze geschiedenis bij het Rijksarchief, nu Historisch Centrum Overijssel, te Zwolle wilde onderzoeken, deelde de heer J.H. Wigger, aldaar werkzaam, mee dat hij niet over nadere gegevens beschikte. Dit bericht bevestigde de mededeling van G.J. ter Kuile Jr. dat het archief verloren was gegaan bij de brand in het achterhuis van Herinckhave in het jaar 1959.¹ Ons gesprek bleek toch de aanleiding te zijn geweest voor een actie van het Rijksarchief om het huisarchief van de havezate Herinckhave, in het Rijksarchief bijeen te brengen en te inventariseren. Veel archiefstukken bleken nog aanwezig te zijn. Tot onze vreugde kregen wij ca. vijf jaren later van de Rijksarchivaris, mr. E.D. Eijken, een uitnodiging om op 15 september 1989 o.a. de presentatie van de door de heer Wigger geschreven inventaris bij te wonen in een sfeervolle locatie, te weten in Burg Hohes Haus te Nienborg.²

Het pachtboek maakt deel uit van het Huisarchief Herinckhave onder inventaris nummer 380.³ De aanleiding om het pachtboek te bestuderen was het regest in de inventaris van het huisarchief waarin wordt vermeld dat daar ook persoonlijke aantekeningen in staan. De heer Wigger had het belang daarvan al gememoreerd.⁴

2. Omschrijving

De afmetingen van het pachtboek zijn: lengte ca. 42 cm, breedte ca. 18 cm en dikte ca. 5 cm.

1 Ter Kuile Jr., 'De familie Grubbe ...' in: *VORG 75e stuk* (1960) 27: 'Hattink heeft in deze aantekeningen echter niet alle charters van het huisarchief afgeschreven. Er waren ook oorkonden, die in deze notities niet voorkomen, maar die hij elders heeft gesignaleerd. Al deze oorkonden zijn sinds geruime tijd uit het huisarchief verdwenen en, nu het huis in 1959 door brand geschonden is en ook alle bestanddelen van het archief verloren zijn gegaan, ...'.

2 Dit kasteel werd bewoond door Lodi E.D.S. Freiherr von Bönninghausen tot Herinckhave en ligt ca. 20 km ten oosten van Enschede.

3 De heer Wigger heeft acht strekkende meter archief verwerkt en overzichtelijk geïnventariseerd.

4 *Twentse Courant* d.d. 16 september 1989 en het dagblad *Tubantia* d.d. 26 augustus 1989.

De omslag van de kaft is van schapenperkament, wat blijkt uit een los vel dat achterin het boek zit. Het handschrift lijkt van één en dezelfde auteur, die schrijft vanuit de eerste persoon enkelvoud. Dat zou Herman Goossen moeten zijn. Toen wij onlangs in het archief het boek aan de heer dr. J.C. Streng lieten zien merkte deze twee zaken op: het zou van een en dezelfde hand zijn, en ten tweede is het bijzonder dat een man in de positie zoals Herman Goossen zo nauw betrokken was bij het wel en wee van de havezate, dat hij de pachtgegevens eigenhandig administreerde. Het is niet geheel duidelijk of er voortdurend een rentmeester op de havezate werkte.⁵ Toch wekken overgangen in de tekst de indruk dat de gegevens niet altijd dagelijks in het boek werden genoteerd, maar dat het pachtboek, aan de hand van losse aantekeningen of vanuit het geheugen, van tijd tot tijd 'up to date' werd gemaakt.

De bladen zijn op de rectozijde genummerd tot en met nummer 238. Het vóórblad is ook beschreven. De nummers beginnen met nummer 9, zodat acht bladen (dus zestien pagina's) ontbreken. Vier bladen (dus acht pagina's) liggen los achter in het boek. Gezien de watervlekken kunnen de vier bladen achter in het boek gezeten hebben toen de waterschade ontstond. Het is ook mogelijk dat alle acht pagina's vóór in het boek gezeten hebben. Dat is aan de tekst niet eenvoudig te zien. In elk geval zijn 8 pagina's verdwenen. Wel zit op pagina 78R met een speld, een klein stukje met tekst dat een deel van een verloren pagina uitmaakt.

Het transcriberen was tijdrovend mede, omdat het boek wat waterschade heeft en grote delen van de tekst vervaagd zijn. Bovendien is de regelafstand gering.⁶ Hierdoor lopen de staarten van letters als van de letter p door de onderstaande regel, zodat het woordbeeld verstoord wordt. Toch is het handschrift van de auteur redelijk consistent en vrij duidelijk. Wij hebben toch niet alle tekst kunnen ontcijferen om redenen die reeds vermeld zijn. Bovendien hebben wij de betekenis van een aantal woorden en begrippen nog niet kunnen achterhalen.

3. Inhoud

Zoals vermeld bevat het pachtboek 216 beschreven pagina's waarvan ongeveer één-derde betrekking heeft op andere informatie dan pachtzaken. Het gaat ons in eerste aanleg om de bijzondere informatie. Veel daarvan staat in het deel waarin de dagelijkse uitgaven zijn genoteerd en dat wij het kasboek noemen.⁷ Daarnaast komen gegevens voor, al of niet in de pachtnotities verwerkt, over verstrekte en ontvangen leningen en aflossingen, huwelijksproblemen, Ierse ballingen, het verbranden van een boerderij en twee molens en de herbouw daarvan, verpachten van de molens, en de productie van de

5 Op de pagina's 1R en 2R wordt 'Rentmeijster Baterbas' genoemd in verband met het laten halen van 35338 steenen voor onder andere het bouwen van een nieuw bouwhuis (22344 stenen). In het jaar ... koopt Herman Goossen een partij stenen voor 8 guldens de duizend. Van april t/m september 1679 laat hij de stenen halen door zijn pachter en 'Fleringers'.

6 Van de 216 beschreven pagina's zijn 105 pagina's met meer dan 60 regels beschreven. Een enkele maal staan er meer dan 70 regels op een pagina.

7 De dertien pagina's met de nrs. 213v t/m 219R omvatten de periode van twee jaren na het definitieve vertrek van Sophia van Besten.

V. PACHTEN EN HUREN

1. Inleiding

In de pachtgegevens bevinden zich veel data met betrekking tot de onderwerpen welke in andere hoofdstukken aan de orde komen, zoals spinnen en weven, herenlasten, leveringen van materialen en kleinvee. Als deze gegevens apart zijn vermeld hebben wij ze in het betreffende hoofdstuk weergegeven. Als in de tekst van de pachtafwikkeling maar een enkele regel aan een bijzonder onderwerp wordt gewijd dan hebben wij dat deel in de tekst laten staan en een kopie in het betreffende hoofdstuk vermeld met in de kop de vermelding waar het te vinden is. Overigens blijkt dat meestal uit de specifieke tekst.

Om het opzoeken te vergemakkelijken hebben wij in de verschillende hoofdstukken de nummervolgorde van de pachtboek pagina's aangehouden wat te zien is aan de locatiecode. In de opsomming van gegevens van de verschillende hoofdstukken worden alléén de namen van de pachters c.q. huurders vermeld met het door hen gepachtte of gehuurde onroerend goed. Om te voorkomen dat de korte omschrijving in de kop van de overeenkomst te groot wordt, hebben wij veelal de details en veel van de latere wijzigingen niet opgenomen. Bovendien is het ons niet altijd duidelijk of bij het verlengen van de overeenkomst, naast de nieuw gehuurde stukken land, ook stukken land uit de vorige overeenkomst mede worden gepacht. Die gegevens treft u in de complete tekst aan. Het volgende locatieoverzicht geldt alléén voor het hoofdstuk v.

2. Locatieoverzicht

locatie	onderwerp
3R/37 t/m 40	Pachtbetaling door Jan van Vasse voor De Deep Maete. Ook een pachtbetaling door Luiken de zoon van Hach Albert.
3R/41 en 42	Pachtbetaling door Luiken
3V/11 t/m 13	Een deel van De Deep Maete verhuurd aan Jan van Vasse
11V/1 t/m 13	De meijer van Averbeckke moet een half pond was leveren
11V/14 t/m 28	De grove tienden van het erf Wilminck te Emlenkamp verhuurd aan Wilminck
11V/29 t/m 47	De grove tienden van het erf Wiggerinck te Emlenkamp verhuurd aan Detert Jansen en Jan Kuipers
11V/48 t/m 53	Pachtbetaling door Schulte Nisinckhof
12R	Het erf Het Pleijhuijs verpacht aan Arent ten Pleijhuijs

locatie	onderwerp
12V	Het erf Het Pleijhuijs. Vervolg van pagina 12R.
13R/1 t/m 4	De grove tienden van het erf Wiggerinck verpacht aan Jan Deters
13R/5 t/m 19	De grove en smalle tienden van het erf Wilminck verhuurd aan Derck Wilminck
13R/20 t/m 41	De grove tienden van erf Wiggerinck verhuurd aan Hendrick Wiggerinck
13V/8 t/m 10	Pachtbetaling door Strootman
13V/11 t/m 15	Pachtbetaling door Evert Gerritsen voor De Koetter Braeck
13V/16 t/m 22	Land op De Esch bij het Benters hek en de halve Kolck verhuurd aan Olde Lansinckster Geese
14R	Het erf Mensinck verpacht aan Geerdts Mensinck (Regels 53 t/m 55 staan ook in hoofdstuk VI.4)
14V/1 t/m 8	Het erf Mensinck verpacht aan Geerdts Mensinck. Vervolg van pagina 14R.
14V/9 t/m 25	Twee mud land van Beerninck verpacht aan Jan de Heetmeijer
14V/26 t/m 59	Een mud land van Beerninck verhuurd aan Strootman
15R/1 t/m 35	Twee mud land van Beerninckskamp verhuurd aan Heijt Lucas (vgl. 125R)
15R/36 t/m 38	Pachtbetaling door Herman ten Frontenrot
15R/39 t/m 62	Twee mud land van Beerninckskamp verhuurd aan Heijt Lucas. Vervolg van pagina 15R/1 t/m 35.
15V	Een half mud land op De Esch en een half mud land van Het Pleijhuijs bij De Kortten verhuurd aan Herman Lansinck
16R/1 t/m 16	Land van Beerninck verhuurd aan Luiken Beerninck (Luiken Beerninck en zijn zoon Egbert zijn verbannen) (Ook in hoofdstuk IX)
16R/17 t/m 39	Land op De Boekelt in gebruik bij Herman ter Kuer
16R/40 t/m 62	Een half mud havezatenland voor het Benters hek en de halve Kolck verhuurd aan Olde Lansinckster
16V/1 t/m 17	Vijf schepel land op De Boekelt verhuurd aan Johan de Olde Hinfert
16V/18 t/m 23	Drie schepel land op De Boekelt verhuurd aan Johan Backker
16V/24 t/m 46	Vijf schepel land op De Boekelt verhuurd aan Arent Borcherinck
16V/47 t/m 57	Pachtbetalingen door Lansinckster ten behoeve van Albert ten Winckel
17R/1 t/m 28	De moestuin van de molens, een stuk land en een mud land op De Boekelt verhuurd aan Albert Beerninck ofwel Hach Albert (Regels 4 t/m 6 staan ook in hoofdstuk VI.2)
17R/29 t/m 36	Een stuk moestuin van de molens verhuurd aan meester Lucas ten Rickmenspoel. Een mud land op De Oevelhoerne bij het Beck Geerdts stuk verhuurd aan meester Lucas Jansen
17R/37 t/m 39	Een stuk in de moestuin van de molens verhuurd aan Herman Mensinck
17R/40 t/m 55	Pachtbetalingen van Hach Albert, Herman Mensinck en Egbert de zoon van Hach Albert
17V/1 t/m 28	Twee mud land en een stuk grasland op De Oevelhoerne verhuurd aan Johan de Heetmeijer
17V/29 t/m 54	Vier mud land op De Oevelhoerne en een zesde deel van De Deep Maete verhuurd aan Hendrick Kuiper
18R/1 t/m 15	Het huis van Beck Herman met een tuin en een mud land op De Oevelhoerne (Regels 1 t/m 9 staan ook in hoofdstuk VI.2)
18R/16 t/m 31	Een half mud land van De Oevelhoerne verhuurd aan Beck Geerdts